

Сітуацыя адзіноты як мастацкае самавыяўленне героя аповесці

Віктара Казько “Да сустрэчы”

Адзінота — складаны феномен індывідуальнага жыцця чалавека і важная грамадская з’ява, якая патрабуе глыбокага сацыяльна-філасофскага і эстэтычнага асэнсавання. У сацыяльным плане адзінота традыцыйна ўспрымаецца як негатыўнае эмацыянальнае перажыванне ізаляцыі ад другіх людзей, аднак такія падыход памылкова спрошчаны, бо феномен адзіноты напоўнены супярэчлівым філасофскім зместам і заўсёды застаецца актуальным. Сацыяльныя працэсы ў сацыяльнай грамадстве выклікаюць нівеліраванне каштоўнасці асобнага чалавека. Рускі філосаф С.М. Булгакаў адзначаў, што “личности погашаются в социальные категории, подобно тому, как личность солдата погашается полком и ротой, в которой он служит” [1]. Філасофская думка (Н. Макіявэлі, М. Мантэнь, Б. Паскаль, А. Шопэнгаўэр, Ф. Ніцшэ, Ж.П. Сартр, М. Бубер, М. Бярдызьеў і інш.) заўсёды прызнавала каштоўнасць адзіноты, бачыла ў ёй важную форму ўспрыняцця чалавекам самога сябе. Сёння навукоўцы-філосафы таксама слухаюць і заўважаюць, што “чрезмерное внимание к социальным проявлениям одиночества без учета его значимости для внутреннего мира человека может привести к недопониманию важнейших личностных функций одиночества” [5]. Менавіта на гэты аспект звернута ўвага беларускага пісьменніка В. Казько ў аповесці “Да сустрэчы” (1997).

Канцэпцыя адзіноты ў творы выяўляе свой характар у трагічным лёсе мастака. Герой аповесці — чалавек з высокім інтэлектуальным патэнцыялам, прызнаны ў свеце Майстар, тонкі знаўца чалавечай душы (“... яму асабіста, аднаму з усёй краіны, прыйшло запрашэнне ад ЮНЕСКА прыехаць у Парыж” [3, с. 22]). Дэфармаваная свядомасць грамадства прымушае яго адмовіцца ад “себя ставшага” дзеля новага мастацкага эксперыменту, галоўным персанажам якога стане ён сам. Сутнасць гэтага

выпрабавання Майстар сфармуляваў так: "... аддацца і зазірнуць у вочы свайму вар'яцтву. Паверыць яму. І вас будзе ўжо двое. Апроч гэтай дваістасці ў вас жа яшчэ і пара рук, дзве пары, дзве галавы. Праўда, абедзве яны могуць закончыць свой век у вар'яцкім доме. Але Бог і любіць бажавільных. Тут трэба толькі ведаць, захоўваць мяжу, ісці, набліжацца, але не хапаць Бога за бараду" [3, с. 25].

В. Казько дакладна мадэлюе схему ўзаемаадносін мастака і грамадства, мастака і жыцця ў сістэме каардынат двух светаў: сучаснасць і памяць, жыццё і смерць, сон і рэчаіснасць, ісціна і хлусня. Ланцужок гэтых паняццяў можна працягваць да бясконцасці. Важна зразумець толькі адно – герой В. Казько заўсёды на мяжы/парозе гэтых светаў. Майстар сам шукае гэтыя межы, сам іх стварае, каб выпасці ваць сябе і тых, хто побач. Парог рэальнага і ірэальнага светаў у аповесці ледзь бачны, рухомы і няўлоўны, "но в пересечениях разных систем координат познается и истинный смысл бытия, и абсолютная цена явлений" [2, с. 230].

Майстар В. Казько свабодна перамяшчаецца з аднаго свету ў другі, ён спалучае часы і прасторы, сучаснасць і вечнасць. Гэта дае магчымасць пісьменніку выявіць глыбінную сутнасць чалавека, спасцігнуць вынікі жахлівага самаразбурэння і самазнішчэння праз прызму трагічнай рэтраспектывы. Мастака, душа якога "драбніцца", "захлынаецца ад плачу", бачачы "пачварную прывіднасць" сённяшніх дзён. Сімвалы месца і часу прысутнічаюць у аповесці, але не яны — квінтэсенцыя твора. Тут ёсць звышабагулены аспект — гэта прадбачанне і перасцярога аб будучыні, на фоне якой гістарычная канкрэтыка становіцца дробным выпадковым эпізодам. Куды больш важным выступае глыбіннае, сутнаснае, якое звязвае чалавека з Космасам.

Мастацкая канцэпцыя аповесці "Да сустрэчы" трымаецца не на сюжэце, а на ўнутраным напружанні, ледзь бачных нюансавых зрухах

чалавечай душы, на пастаянным балансаванні прызнанага ў свеце і нікому амаль невядомага на радзіме Майстра-філосафа на мяжы свядомага і падсвядомага, рэальнага і ірэальнага дзеля спасціжэння сутнасных катэгорый быцця. Падсумаванне жыццёвых вынікаў – сумны і балючы працэс для Майстра. Назіранне за ўласным паміраннем адбываецца на працягу месяца, для героя час пайшоў "з адмоўным знакам", калі праявілася поўная страта жадання жыць, але працуе глыбінная свядомасць: "Зведаць усё да апошняй кропкі на гэтым свеце, у тым ліку і сваю ўласную смерць, зведаць горкае і салодкае, усю брыдоту гэтага свету і яго прыгажосць" [3, с. 61].

Жаданне беларускага пісьменніка працаваць у сістэме памежных сітуацый сведчыць аб яго схільнасці аналізаваць з'явы дасканала глыбока, усебакова, аб'ёмна. У творы ўражвае эфект працы В. Казько з часам, які то спыняецца, то прыспешваецца, а часам запавольваецца. Мастаку-асобе, персанажу сацыяльна значнаму, важна паказаць, што жыццё чалавека, нават сусветна славутага, чакадае ланцужок выпадковасцей, здольных непрадказальна перайначыць многае.

Адзінота Майстра — гэта не крызіс "я"-асобы, не дысгармонія ўнутранага "я", хача знешні свет ён успрымае пазбаўленым сэнсу і каштоўнасцей. У аповесці вымалёўваецца хрысціянскі матыў адзіноты, герой Казько па ўсіх параметрах стаіць над натоўпам, вучнямі, ён нават уласную смерць выкарыстоўвае дзеля выпрабавання сваёй сутнасці як мастака. Майстар зразумеў, што супольнасць людзей ёсць заўсёды ілюзія, а адзінота — глыбінна быццёвая катэгорыя чалавека.

Сітуацыя адзіноты заўсёды шчыльна прымыкае да праблемы свабоды. Менавіта адзінота, якая спрыяе засяроджанасці чалавека на быццёвых праблемах, як лічыць дацкі філосаф С. Кіркегар, выступае перадумовай духоўнасці: "Потребность в одиночестве всегда служит для

нас доказательством духовности и мерой последней... ведь ни античность, ни средние века не пренебрегали этой потребностью в одиночестве, люди тогда уважали то, что она собою выражала. Наша же эпоха со своей непрестанной общительностью столь трепещет перед одиночеством, что (какая ирония) прибегает к нему только в отношении преступников. Правда, в наши дни преступлением является отдавать себя духу, стало быть, вполне закономерно, если наши герои, любители одиночества, попали в один ряд с преступниками" [4, с. 296]. Відавочна, што іронія С. Кіркегара скіравана ў адрас тых, хто не схільны ўстрымаць адзіноту як зыходны анталагічны прынцып, як універсальную формулу ўзаемаадносін чалавека і свету.

В. Казько дакладна паказаў у творы псіхалагічны стан чалавека мяжы тысячагоддзя, яго адчужанасць, адасобленасць, неабароненасць і разгубленасць. Канец XX ст. нагадў сітуацыю мяжы XIX — XX стст., калі праблема адзіноты актуалізавалася ў глабальным маштабе і становіцца ўніверсальна татальнай. У творчасці беларускага пісьменніка адзінота прадстаўлена як тэма, праблема, канцэпцыя і яшчэ як сітуацыя, увасабленая ў сымалі складаных псіхалагічных нюансах. Катэгорыя “сітуацыі” ў прыгожым пісьменстве невычарпальная: колькі людзей — столькі можа быць і сітуацый. У апавесці “Да сустрэчы” пісьменнік спалучыў адзіноту як эстэтычную праблему і як жыццёвы і творчы лёс мастака. Сітуацыя адзіноты Майстра паказана на бытавым, сацыяльным, псіхалагічным узроўнях. Экзістэнцыяльны ўзровень сітуацыі тут толькі накрэсліваецца, больш канцэптуальна яна будзе распрацавана ў пазнейшых творах (“Бунт незапатрабаванага праху”, “Час збіраць косці” і інш.)

Прастора душэўнай адзіноты мастака В. Казько ўсеабдымная, яна не абумоўлена індывідуалізмам героя, а становіцца спосабам яго самавыяўлення. Адзінота Майстра — катэгорыя светапоглядная, праз

адзіноту герой хавае свой унутраны свет, бароніць душу ад рабства і насілля і сцвярджае самакаштоўнасць чалавека-асобы. Адзінота Майстра — гэта яго мадэль стасункаў з грамадствам, мараль якога ён не прымае, але сам Майстар пазбаўлены эгаістычных і індывідуалісцкіх рыс, мастак не супрацьпастаўляе сябе свету, гэта яго ўласны шлях да самапазнання і самавыпрабавання.

Псіхалагічная і сацыяльная адзінота героя аповесці ўзаемаабумоўлены, і гэта незвычайным чынам пашырае межы быцця. Персанаж В. Казько ўспрымае пачварнасць свету як сваё фізічнае калецтва, ён жыве трагедыямі грамадства. Бытавая адзінота не палохае Майстра, яна правярае яго на трываласць, мужнасць, духоўнасць. Сацыяльная адзінота героя ў канцы твора міжуе з анталагічнай, што надае аповесці новую інтанацыю, велічную, урачыстую. Майстар адчувае сваю еднасць з Космасам, яго моц і сілу.

Філасофскі роздум героя канцэптуальны — кожнаму чалавеку адведзены свой час: "А век гэты ўжо канае сам, бо яму ў часа няма чаго прасіць, ды там і не падаюць. Час не зважае і не прызнае жабрацтва, як і таго, якога колеру ты трымаеш сцяг, якому Богу ты молішся. Час не разумее і не ведае "халявы", і пад ім не варта мітусіцца..." [3, с. 48]. В. Казько праз сны, трызненні, мроі пашырае рэальную прастору твора і выводзіць мастака за межы "рэальнай" свядомасці. Прастора знешняга свету аповесці пашыраецца за кошт прасторы ўнутранага свету галоўнага персанажа. Пераход Майстра з быцця ў нябыт спакойны, узважаны, пазбаўлены анталагічнай панікі, ён валодае здольнасцю бачыць сябе збоку, і калі не можа перабудаваць свет, то, паводле думкі А. Камю, яшчэ здольны яго асэнсаваць.

У аповесці В. Казько мы маем трагічны разлад героя з гістарычным часам сваёй эпохі, паглыбленне працэсаў адчужэння асобы ад знешняга

свету. Крызісныя з'явы сучаснага грамадства, як лічыць Майстра, выкліканы адасобленасцю чалавека ад культуры і стратай адчування значнасці сацыяльных норм і правіл. Трагічнае супрацьстаянне “поэта и толпы” (А. Пушкін) становіцца ў творы праблемай анталагічнай: адзінота — радавая рыса чалавека, выяўленне яго прыроднай сутнасці. Жаданне Майстра адрэжысіраваць уласную смерць — гэта выклік “пошлай рэчаіснасці”, выклік грамадству, няздольнаму абараніць дзіця, жанчыну, прыроду ад гвалту і насілля. Шасцідзесяцігадовы мастак востра адчувае працэс дэгуманізацыі жыцця і святкаванне свайго юбілею ўспрымае як бюракратычны намер пазбавіцца ад пранікнення ў іх асяроддзе “іншароднага цела”. У публічным эксперыменце з уласным ушанаваннем бачыцца жаданне Мастака дакапацца да глыбінных працэсаў распаду чалавечых сувязяў, асобы, спасцігнуць логіку чыноўніцкай дэградацыі, паказаць, як накопліваюцца сімптомы дэпрэсіі ў грамадстве, пачуцця абсурднасці і несправядлівасці.

Аповесць “Да сустрэчы” засведчыла, што ў прозе В. Казько назіраецца спалучэнне беларускага і еўрапейскага стылю мыслення. Пісьменнік, пераадолеўшы ўспрыняцце жыцця толькі ў адным вымярэнні, знешнім, выходзіў на арбіту экзістэнцыяльнай свядомасці, якая адкрывала магчымасць філасофскага і эстэтычнага асэнсавання свету і чалавека як адзінай найвышэйшай каштоўнасці быцця.

Літаратура:

1. Булгаков, С.Н. Карл Маркс как религиозный тип / С.Н. Булгаков [Электронный ресурс]. — 2012 — Режим доступа: http://srinest.com/book_1031_chapter_5_1._PRAVO_POSTOJANNOGO_%28BESSROCHNOGO%29_POLZOVANIJA._PORJADOK_POLZOVANIJA_ZE_MLEJJ.html — Дата доступа: 19.02.2012.

2. Заманская, В.В. Экзистенциальная традиция в русской литературе XX века. Диалоги на границах столетий / В.В. Заманская. — М. : Флинта; Наука, 2002. — 304 с.
3. Казько, В. Да сустрэчы / В. Казько // Полымя. — 1997. — № 5. — С. 22—131.
4. Кьеркегор, С. Страх и трепет / С. Кьеркегор; пер. с дат. — М. : Республика, 1993. — 383 с.
5. Рогова, Е.Е. Одиночество в условиях современного общества / Е.Е. Рогова [Электронный ресурс]. — 2012. — Режим доступа: http://dibase.ru/article/19122011_rogovaee/1 — Дата доступа: 19.02.2012.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ